

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ НА ЮЖЕН ЦЕНТРАЛЕН РАЙОН SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE SOUTH-CENTRAL REGION

Стела Тодорова
Stela Todorova

E-mail: stelatodorova_au@hotmail.com

Abstract

Building a smarter, greener and more competitive economy requires improved coordination and alignment of the various regional policies and national strategies with the *Europe 2020 Strategy*. This will lead to a balanced and sustainable regional development and reduce social and regional imbalances. The purpose of the article is to assess the implementation of regional development policy in Bulgaria in particular, to analyze the socio-economic problems of the South-Central region and summarize recommendations for improvement in the context of Bulgaria's membership in the European Union.

Key words: South-Central Region, region, natural population growth, GDP, GVA by sectors.

ВЪВЕДЕНИЕ

България осъществява социално-икономическа политика, която е насочена към развитие на ефективна и конкурентна икономика и пълноценна интеграция в европейските структури. Политиката за регионално развитие, която придобива все по-голямо значение, е част от тази политика. През последните години в разработването на специализираната нормативна уредба за регионално развитие и регионална политика в страната се наблюдава значителен напредък и ускорена еволюция на идеи. Това е закономерен и логичен процес, като се има предвид и контекстът на европейското ни членство.

Наред с това се забелязва дефицит на устойчивост и приемственост при реализирането на политическата концепция за регионално развитие от страна на управляващите, което е сериозна индикация за липса на стратегически подход при изграждането на цялостна и дългосрочно ориентирана визия за постигане на значими и устойчиви социално-икономически резултати. Явно доказателство е честата подмяна на законите за регионалното развитие.

В периода 1999-2008 г. последователно са приети три закона, регламентиращи правилата за въздействие върху развитието на регионите в България. Наистина, в значителна част основните виждания за посоката на регионалното развитие се запазват, но не така са поставени въпросите,

свързани с избора на инструменти за регионална политика, и начините, по които тя да бъде реализирана. В резултат се създават сериозни трудности в адаптирането на управлението на регионалното развитие, както и невъзможност за финализиране на нито един фиксиран планов цикъл до оценката на неговото изпълнение. Бихме могли да кажем, че това е и една от сериозните слабости в управлението на регионалното развитие – невъзможността да бъде завършен цялостният цикъл на планиране, изпълнение, наблюдение, оценка на регионалната политика за средносрочен период от седем или повече години.

Целта на статията е да се оцени провеждането на политиката за регионално развитие в България, като в частност се анализират социално-икономическите проблеми на Южен централен район, и да се обобщят препоръки за нейното усъвършенстване в контекста на членството на България в Европейския съюз.

Постигането на целта се реализира чрез последователното решаване на следните взаимосвързани изследователски задачи:

1. Изясняване на теоретичните и методологическите основи, като се акцентира върху понятията регионално развитие, регион и регионална политика;
2. Проучване и анализ на състоянието и проблемите на системата за регионално развитие в България на базата на Южен централен район;
3. Извеждане на препоръки и предложения за рационализиране на системата за регионално развитие в България.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Важен проблем пред научната общност е прецизирането на понятийния апарат и термините, с които се бори в определена научна област. Логично е те да бъдат изпълнени със съдържание в резултат на задълбочени научни изследвания, но твърде често и в науката, както и в ежедневно общуване между хората, се използват понятия и термини, които, меко казано, не са научно обосновани. Подобен проблем според нас съществува и в понятийния апарат и термините, използвани от географите в България, а едно от доказателствата за това е твърде “свободното” тълкуване на понятията “регион” и “район”. Ето защо цел на настоящата публикация е да се направи и анализ на произхода на тези два термина, тяхното тълкуване от различни автори и използването им в редица области от научните изследвания и практиката.

От направения преглед на специализираните издания става ясно, че терминът “район” се използва единствено в бившия СССР и България. Според много географи в България и ОНД произходът на думата “район” е от френската дума “rayon”. От прегледа обаче на специализираните географски речници става ясно, че в тази дума се влага съдържание, което няма нищо общо с територията.

Така например в “Краткая географическая энциклопедия”(1962 г.), “Географический энциклопедический словарь” (1988 г.), “Социально-

экономическая география” и в други източници се посочва, че френската дума “rayon” буквално се превежда като лъч или радиус. В географските речници, издавани от Penguin books, думата “район” отсъства, а в The Little Oxford dictionary (1990) думата се превежда като равнозначна на “текстилна нишка, производна на целулоза”. В тази връзка е твърде “интересно” тълкуването на думата “район”, направено в “Речник на чуждите думи в българския език” (1978 г.), където на страница 624 е посочено, че “думата е с френски произход и има следните значения: местност с икономически или географски особености; част от населено място или квартал; административно-териториална единица в СССР; място, в което се извършва определено действие, област на действие.”

От този кратък преглед на тълкуванията по съдържанието на думата “район” става ясно, че тя се използва неправилно за характеризирането на географски обособени части от земната повърхност и прилежащата ѝ атмосфера. Доказателство за това е написаното от Alaev (1983). Според него терминът “район” е русифициран (стр. 70) и той няма “териториално” съдържание нито във Франция, нито в други френскоговорящи страни. Понятието “район” се въвежда през 1879 г. от руския географ А. С. Ермолов при характеризирането на селскостопанските зони в Русия, а след 1917 г. се налага в географията в СССР успоредно с наложеното изследване на отделните части от огромната територия на тази страна. (Dmitrevskiy, 1990).

Ето защо през последните 20-тина години мнозина съветски (руски) географи признават равнозначността на термините “район” и “регион”. Според Alaev (1983) още в края на 70-те и началото на 80-те години в СССР се наблюдава известен отказ от използването на термина “район”, което се дължало на реакцията срещу повсеместното му налагане и свързването му с определени териториално-административни единици. Бих добавила, че този “отказ” се дължи и на развитието на редица области от научното познание, които имат утвърдени названия и боравят с утвърдени понятия и термини, а тяхното преименуване крие опасност от тотално объркване.

В “Краткая географическая энциклопедия” (1962 г.) е посочен произходът на думата “регион” от латинската дума “regio”, означаваща област или район, както и употребата ѝ при характеризирането на големи по площ територии.

В “Географический энциклопедический словарь” (1988 г.) е посочен също произходът на думата “регион” от латинската “regio” и английската “region”, означаваща „област”. Пак там са посочени и различни съдържания на тази дума: 1. Синоним на район. 2. Значителна по площ територия, която не е обезателно свързана с териториално-административното деление.

Според Dzhonston (1987) като “регион” се определя всяка част от земната повърхност със свои специфични и характерни особености на природата или човешкото развитие. Те от своя страна дават на тази територия идентичност, обособеност и различие от други подобни части от земната повърхност. Според Brian Goodal (1987) като регион може да се определи всяка част от земната повърхност, която има ясни черти на

природните условия или на човешкото развитие, които от своя страна определят единството на територията и различието ѝ от заобикалящите я други територии. В The Little Oxford Dictionary (1990) е посочено, че регионът е част от земята или от земната повърхност, която има свои особени характеристики.

Според Cohen (1973) географският регион е организация на пространството, базирана на количествени и качествени критерии и изразяваща единството на различните си елементи. Същият автор счита, че регионът е само проект за обособен ареал, но той е "нещо повече от обикновен сбор на природни и културни особености".

Според De Blij и Muller (1988) всеки регион представлява специална комбинация от културни, природни, исторически, икономически и други свойства, които се отпечатват върху ландшафта. Регионите са вътрешно хомогенни и еднакви в стопанско, културно или природно отношение.

От всичко казано дотук става ясно, че думата "район" е не само русифициран вариант на френската дума "rayon", но съдържанието ѝ изцяло е заимствано от съдържанието на думата "region", имаща немско-английски произход. Ето защо е нормално и правилно при характеризирането на обособени части от земната повърхност, които се отличават със специфичните си природни и социално-икономически условия, да се използва терминът "регион".

Комплексният характер на изследвания обект и целта на изследването изискват интегрирано използване на съвкупност от подходи и методи. Приложени са и традиционни научноизследователски подходи и методи като исторически подход, проучване на документи, сравнителен анализ, експертна оценка, индуктивен и дедуктивен метод. Например Националната стратегия за регионално развитие (НСРР) за периода 2005-2015 г. е основният документ за определяне на дългосрочните цели и приоритети на регионалната политика на страната.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Южен централен район от ниво 2 обхваща териториите на областите Пловдив, Пазарджик, Смолян, Кърджали и Хасково с общо 57 общини. Площта на района е 22 365,1 км² или 20,1% от територията на страната.

Териториалната структура е следната: земеделските територии са 48,1%, горските – 45,1%, а урбанизираните територии заемат само 3,9%. Южен централен район е сред най-богатите на биоразнообразие райони в страната. Тук попадат и най-много от защитените зони по Натура 2000 от тези за страната. Броят на населението на района към 31 декември 2012 г. по данни на НСИ е 1 462 252 души, отговарящо на 20,08% от населението на страната – 7 282 041 души, с което районът се нарежда на второ място в България след Югозападния район. Спрямо 2011 г. (1 471 107 души) през 2012 г. населението в района е намаляло с 8855 души. С най-голям брой население в рамките на района се откроява област Пловдив – 678 818 души, а с най-малък – област Смолян – 118 778 души. Естественият прираст на

1000 души от населението през 2012 г. в ЮЦР е -4,7‰, при средно за страната -5‰. За всички области в ЮЦР е характерна отрицателна тенденция по този показател. Водещо място в района заемат областите Смолян и Хасково (табл. 1).

Таблица 1

Естествен прираст на 1000 души от населението за 2012 г.

Table 1. Population growth per 1,000 capita in 2012

Район, област Region, area	Естествен прираст на населението Population growth	Естествен прираст на населението Population growth (‰)
България <i>Bulgaria</i>	-40 160	-5,5
Южен централен район <i>South-central region</i>	-6978	-4,7
<i>Кърджали, Kardzhali</i>	-323	-2,1
<i>Пазарджик, Pazardzhik</i>	-1236	-4,5
<i>Пловдив, Plovdiv</i>	-3000	-4,5
<i>Смолян, Smolyan</i>	-802	-6,7
<i>Хасково, Haskovo</i>	-1617	-6,7

Източник: Национален статистически институт

По показатели за общо демографско развитие Южният централен район се доближава до средните стойности за страната и негативните тенденции имат сравнително умерен характер.

По отношение на мрежата от висши учебни заведения районът е един от водещите, като се нарежда на второ място след Югозападния. В него функционират шест университета и два колежа.

През 2012 г. БВП на страната възлиза на 39 667 млн. евро по текущи цени, като на човек се падат 5436 евро. БВП за 2012 г. нараства в реално изражение с 0,8% спрямо 2011 г. Брутната добавена стойност реално се увеличава с 0,3%. Растежът на БВП за 2013 г. се очаква да достигне 1,9% в реално изражение.

По данни на НСИ за 2010 г. приносът на районите в БВП на страната продължава да бъде неравномерен. По този показател ЮЦР се нарежда на второ място с 9924 млн. лв. в сравнение с останалите райони от ниво 2 и бележи леко увеличение спрямо 2009 г., когато стойността му е била в размер на 9591 млн. лв. Тенденцията, очертана в последните години, за нарастване на абсолютната стойност на БВП, е устойчива (табл. 2). С най-

голям принос в съвкупния БВП в абсолютна стойност и като относителен дял през 2010 г. е Югозападният район.

Таблица 2

Брутен вътрешен продукт, 2009-2010 г.
Table 2. Gross domestic product, 2009-2010

Райони Regions	БВП, млн. лв. GDP, million BGN		БВП на глава, лв. GDP per capita, BGN		Относителен дял на регионалния БВП (%) Relative share of regional GDP (%)	
	2009 г.	2010 г.	2009 г.	2010 г.	2009 г.	2010 г.
БЪЛГАРИЯ <i>Bulgaria</i>	68 322	70 511	9007	9359	100	100
ЮЦР <i>South-central region</i>	9591	9924	6256	6525	14,04	14,07
<i>Кърджали</i> <i>Kardzhali</i>	788,6	775	5076	5030	-	-
<i>Пазарджик</i> <i>Pazardzhik</i>	1571,5	1799	5390	6219	-	-
<i>Пловдив</i> <i>Plovdiv</i>	5124,3	5263	7291	7530	-	-
<i>Смолян</i> <i>Smolyan</i>	783,6	812	6235	6563	-	-
<i>Хасково</i> <i>Haskovo</i>	1323,5	1274	5136	5002	-	-

Източник: НСИ, Териториално статистическо бюро – Пловдив

Делът на произведения БВП на ЮЦР в съвкупния БВП на страната възлиза на 14,07%. В сравнение с 2009 г. се наблюдава увеличаване на дела на регионалния БВП в общия за страната от 14,04% за 2009 г. на 14,07% през 2010 г. Настъпилите промени в икономическото развитие на ЮЦР, измерени по показателя БВП, следват общата тенденция за страната.

Липсата на данни за БВП на регионално ниво за 2011 г. и 2012 г. не дава възможност за цялостна оценка на отражението на кризата в ЮЦР. Въпреки това може да се приеме, че кризата се е отразила по-слабо на регионалната икономика, отколкото в по-развитите региони, поради ниските нива на икономическа активност.

Равнището на икономическо развитие на ЮЦР, измерен с показателя БВП на човек от населението, показва, че има известни диспропорции между областите в района.

Брутна добавена стойност (БДС) за 2010 г. в ЮЦР е 8545 млн. лв. по данни на НСИ, при 8240 млн. лв. за 2009 г. Съотношението на този показател за района спрямо средния за страната бележи слабо увеличаване, като за 2009 г. е 14,04%, а за 2010 г. е 14,07%. Стойностите на БДС за 2010 г. по основни сектори очертават изразен потенциал и реален принос на сектора на услугите в икономическото развитие на района с дял от 54,06% в регионалната БДС, с 11% по-нисък от средния дял за страната – 65,06%. Индустриалният сектор е с дял от 38,11% при средно ниво за страната – 29,45%. В аграрния сектор се формира 7,83% от БДС за района, което представлява значително по-високо ниво от средното за страната – 4,90%. По този показател ЮЦР се нарежда на второ място след ЮЗР (табл. 3).

Предприятията в ЮЦР през 2011 г. са 65 264 броя. Наблюдава се намаляване в техния брой в сравнение с 2010 г., когато са били 65 666. При големите фирми се наблюдава слаба положителна тенденция, като техният брой от 120 за 2010 г. се увеличава на 121 бр. през 2011 г. При микро-фирмите (до 9 души заети), малките (10-49 заети) и средните фирми (50-249 заети) се наблюдава намаляване на техния брой през 2011 г. в сравнение с 2010 г. Реализираните приходи от дейността на предприятията в ЮЦР по данни на НСИ през 2011 г. са 26 975 561 лв., по-високи от предходната 2010 г. – 24 965 656 лв.

Таблица 3

Относителен дял на БДС – общо и по икономически сектори, 2010
Table 3. Relative share of GVA – total and by economic sectors, 2010

Райони Regions	БДС по икономически сектори – млн. лв. GVA by economic sectors			БДС – млн. лв. GVA - million BGN
	Селско и горско стопанство Agriculture & forestry	Индустрия Industry	Услуги Services	
БЪЛГАРИЯ <i>Bulgaria</i>	2976	17 881	39 860	60 716
ЮЦР <i>South-central region</i>	669	3257	4619	8545
<i>Кърджали Kardzhali</i>	136	187	344	668
<i>Пазарджик Pazardzhik</i>	126	750	673	1549
<i>Пловдив Plovdiv</i>	208	1747	2577	4532
<i>Смолян Smolyan</i>	78	287	334	699
<i>Хасково Haskovo</i>	121	286	690	1097

Източник: Национален статистически институт, 2010 г.

По данни на НСИ през 2011 г. преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в ЮЦР се увеличават с 249 705,6 хил. евро спрямо 2010 г. През 2010 г. ПЧИ в района са 1 659 060,5 хил. евро, което представлява 7,5% от тези за страната. През 2011 г. ПЧИ се увеличават и възлизат на 1 908 766,1 хил. евро или 8,8% от тези за страната. В сравнение с 2010 г. ПЧИ за 2011 г. са се увеличили с 249 705,6 хил. евро. Въпреки икономическата криза районът е привлякъл инвестиции, но продължава да бъде на 4-то място сред районите в страната по този показател за 2011 г. (табл. 4).

Наблюдават се големи различия между областите в ЮЦР по този показател. Водещи области по привличане на ПЧИ през 2011 г. са област Пловдив – 1 259 572 хил. евро, и област Пазарджик – 397 258,9 хил. евро. С най-малко ПЧИ е област Смолян в размер на 72 584,5 хил. евро. Разликата между областите Пловдив и Смолян в привличането на ПЧИ е много голяма, което налага да се търсят допълнителни механизми и инструменти за преодоляване на проблема.

Таблица 4

Чуждестранни преки инвестиции в Южен централен район
за периода 2010–2011 г.

Table 4. Foreign direct investment in the South Central region
for the period 2010–2011

Райони Regions	Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовите предприятия, в хил. евро Foreign direct investment in non-financial enterprises, in thousand euro	
	2010 г.	2011 г.
България, Bulgaria	22 114 446,3	21 644 918,0
Южен централен район South-central regions	1 659 060,5	1 908 766,1
<i>Кърджали, Kardzhali</i>	67 859,4	76 300,8
<i>Пазарджик, Pazardzhik</i>	335 732,5	397 258,9
<i>Пловдив, Plovdiv</i>	1 118 325,3	1 259 572,0
<i>Смолян, Smolyan</i>	70 434,4	72 584,5
<i>Хасково, Haskovo</i>	66 708,9	103 049,9

Източник: Национален статистически институт

ИЗВОДИ

1. Икономическите предизвикателства пред България през следващите години ще бъдат свързани с преодоляване на последиците от финансовата криза и достигане на устойчив икономически ръст, нарастване на доходите и същевременно запазване на макроикономическата стабилност на страната. Насочването и реалното усвояване на значителни средства от европейските фондове е основният финансов механизъм за преодоляване на изоставането в икономическо отношение на българските райони след присъединяването им към ЕС.

2. Регионалното планиране, проследяване и осъществяването на контрол цели да подобри икономическото и социалното състояние на Южен централен район на основата на устойчиво и балансирано развитие. Важно значение в това отношение имат инвестициите в инфраструктурата и в човешките ресурси.

3. Приоритетите на регионалния план за развитие и специфичните цели към всеки един от тях взаимодействат на всички нива, като се търси постигането на синергетичен ефект в резултат на взаимодействието на основните фактори на регионалното развитие - икономика, социално състояние, инфраструктура и екология.

4. Съгласно с чл. 80, ал. 1 и ал. 2 от Правилника за прилагане на Закона за регионалното развитие индикаторите за наблюдение на Регионалния план за развитие на Южен централен район отчитат степента на постигане на целите и приоритетите за развитие въз основа на анализирания данни.

LITERATURE

Alaev, E. B., 1983. *Sotsialno-ekonomicheskaya geografia*. Ponyatiyno-terminologichen slovary, Moskva.

Georgiev, L., 2000. *Balkanite i noviyat svetoven red*, Filvest.

Dzhonston, R. Dzh., 1987. *Geografia i geografi*. M.: Progress.

Dimov, N., 2012. *Rayonirane, sotsialno-ikonomicheki rayoni i regionalno razvitie na Bulgaria*, izd. Ekspres, Gabrovo.

Dmitrevskiy, YU. D., 1990. *Ocherki sotsialno-ekonomicheskoy geografii*. L.

Dokova, S. K. Petrov, 2011. *Geoikonomika i regionalno razvitie*, izd. Stopanstvo.

Ivanov, S., 2007. *Detsentralizatsia i mestno samoupravlenie*. Politiki Otvoreno obshtestvo, tom 7.

Cohen, S.B., 1973. *Geography and Politics in World Divided*, New York, 1973.

De Blij, H. J., Muller, Peter O., & Williams, Richard S. Jr., *Physical Geography: The Development Plan of the Municipality during the period 2007-2013*.

Goodall, B., 1987. The Penguin Dictionary of Human Geography, Penguin Group (USA).

Grove, Jean M., 1988. The Little Ice Age (London & New York: Methuen).

Haggett, P., 1972. Geography: a modern synthesis. London: Harper and Row.

The National Strategy for Demographic Development of the Republic of Bulgaria 2006–2020.

Рецензент – доц. д-р Керанка Недева
E-mail: ketinedeva@abv.bg